

**XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLARDA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARI
TAHLILINI TAKOMILLASHTIRISH**

Omanov Sanjar Qurbonazar o'g'li -
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
"Moliyaviy tahlil va audit" kafedrasida doktoranti

Annotatsiya: Maqolada xo'jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarish xarajatlari hisobi va tahlili o'rganilgan. Ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi hamda bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajatlar tahlili, ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil etishning asosiy vazifalari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobi, audit, iqtisodiy tahlil, moliyaviy tahlil, ishlab chiqarish xarajatlari, ishlab chiqarish xarajatlari tahlili, xarajatlar tarkibi, mahsulot ishlab chiqarish tannarxi, mahsulot sotishdan sof tushum, rentabellik darajasi, moliyaviy barqarorlik.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АНАЛИЗА СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ
В СУБЪЕКТАХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

Оманов Санжар Курбаназар угли -
Ташкентский Государственный Экономический Университет
докторант кафедры «Финансовый анализ и аудит»

Аннотация: В статье исследуется расчет и анализ себестоимости продукции в субъектах хозяйствования. Изучены структура себестоимости продукции и анализ затрат на один сум продукции, основные задачи анализа себестоимости продукции.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, аудит, экономический анализ, финансовый анализ, себестоимость продукции, анализ себестоимости продукции, структура затрат, себестоимость продукции, чистая выручка от продаж, рентабельность, финансовая устойчивость.

IMPROVING THE ANALYSIS OF PRODUCTION COSTS IN BUSINESS ENTITIES

Omanov Sanjar Qurbonazar o'g'li -
Tashkent State Economic University PhD student
of the Department of "Financial Analysis and Audit"

Annotation: The article examines the calculation and analysis of production costs in business entities. The structure of production costs and the analysis of costs per one soum of product, the main tasks of the analysis of production costs are studied.

Keywords: accounting, audit, economic analysis, financial analysis, production costs, production cost analysis, cost structure, production cost, net sales, profitability, financial stability.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish sharoitida ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy-xo'jalik faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yishga, ularning iqtisodiy va moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 19-sentabrdagi "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3946-son qarorida[1] auditorlik xizmatlari bozorining rivojlanishi uchun sharoitlarni yanada yaxshilash va auditorlik faoliyatini tartibga solishda xalqaro standartlarga muvofiq zamonaviy yondashuvlarni joriy etish maqsad qilib belgilangan.

Respublikamizda olib borilayotgan izchil iqtisodiy siyosatning yo'nalishlaridan biri ishlab chiqarish korxonalarini modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilash, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish asosida ishlab chiqarish xarajatlari-

ni pasaytirish hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda yaratilayotgan mahsulot (ish va xizmat)larga sarflanayotgan xarajatlarni xarajat ob'yektlariga ko'ra ob'ektiv taqsimlash va ularni dastlabki hujjatlarda to'g'ri hisobga olish hamda mahsulot (ish va xizmat) tannarxida ishlab chiqarish xarajatlarining to'g'ri shakllanayotganligini audit qilish orqali kelgusi davrlar uchun aniq qarorlar qabul qilish dolzarb vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4611-son qarorida[2] moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari 2021-yil

1-yanvardan boshlab, MHXS asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etadi va 2021-yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlashi belgilab qo'yilgan.

Bugungi kunda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda eksportbop mahsulot (ish va xizmat)lar ishlab chiqishimiz zarur. Buning uchun mahsulotlar raqobatbardosh bo'lishi va tovar ishlab chiqaruvchilari-miz raqobatda ustunlikka erishishlari lozim. Raqobatdagi ustunlik esa, ishlab chiqarilayotgan mahsulot (ish va xizmat)larga sarflanayotgan xarajatlarni kamaytirish, uning sifatini ko'tarish va bozor talablariga tez moslashishi bilan belgilanadi. Bunda, ishlab chiqarish xarajatlarni kamaytirish masalalari muhim ahamiyatga egadir.

Shu boisdan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda yaratilayotgan mahsulot (ish va xizmat)larga sarflanayotgan xarajatlarni xarajat ob'ektlariga ko'ra ob'ektiv taqsimlash va ularni dastlabki hujjatlarda to'g'ri hisobga olish hamda mahsulot (ish va xizmat) tannarxida ishlab chiqarish xarajatlarining to'g'ri shakllanayotganligini audit qilish orqali kelgusi davrlar uchun aniq qarorlar qabul qilish dolzarb vazifa hisoblanadi. Chunki ishlab chiqarilayotgan mahsulot (ish va xizmat)larga sarflanayotgan xarajatlarni buxgalteriya hisobi va hisobotlarida to'g'ri yuritishda amaldagi tizim boshqaruv talablariga to'la javob bermasligini ko'rsatadi. Shuning uchun yuqorida bayon mavjud masalalarni ijobiy hal etish mazkur mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishni taqozo etadi va ishda aynan ushbu masalalarni yorish zaruriyatini belgilab beradi.

Samarali natijalarga erishishda korxonalarda ishlab chiqarish jarayonini samarali tashkil etish, ulardagi mavjud resurslardan oqilona foydalanish, ularning moliyaviy barqarorligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda ishlab chiqarish xarajatlari masalalariga normativ-huquqiy hujjatlar va iqtisodchi olimlarning asarlarida keng e'tibor qaratilgan. Iqtisodiyot fanlari doktori, professor A.A. Karimov fikricha, foyda moddiy ishlab chiqarish sohasida tadbirkorlik faoliyati jarayorida yaratiladi va u iste'molchiga sotilganda tovar bo'lib hisoblanadi [3].

Vahabov A., Ishonqulov N., Ibrohimov A. tomonidan tayyorlangan darslikda: "Xarajatlar – hisobot davrida iqtisodiy foydaning aktivlarning chiqib ketishi yoki ulardan foydalanish shaklini kamayishi, shuningdek, qatnashchilar o'rtasida kapitalning kamayishiga olib keluvchi majburiyatlarning yuzaga kelishidir" deb ta'rif berilgan [5].

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor B.A.Xasanov fikricha, "Xarajatlar mahsulotlarni ishlab chiqarish, tovarlarni sotish, ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan sarflarning puldagi ifodasidir" [6].

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent A.Shoalimovning fikricha, xarajat - bu mahsulotlarni ishlab chiqarish, tovarlarni sotish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan sarflarning puldagi ifodalani-shidir [7].

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent Sh. A. Tojiboyevaning fikricha, tomonidan mahsulotlar rentabellik darajasi quyidagicha aniqlanishi tavsiya qilingan: Mahsulotlar rentabelligi=Mahsulotlarni ishlab chiqarish tannarxi /Mahsulotlar sotishdan tushgan sof tushum. [9].

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent S.P. Polevanovning fikricha, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobi xo'jalik yurituvchi subyektlar ichki extiyojlari va tannarxni aniqlash uchun xizmat qiladi [10].

Iqtisodchi olimlar Sivi Aryantini, Supto Jumolarning [11], «Firmaning rentabelligi va qiymati: Indoneziyadagi ishlab chiqarish sanoati misolida» mavzusidagi ilmiy maqolaning maqsadi DuPont tahlili asosida rentabellik ko'rsatkichlari va ularga ta'sir etuvchi omillarni hamda ularning firma qiymatiga, xarajatlarga ta'sirini aniqlash hisoblanadi. Mazkur maqolada operatsion faoliyatini samarali boshqarish va operatsion hamda boshqa xarajatlarni kamaytirish, aksioner kapitalining daromadligi va foyda normasini oshirishda aktivlar hamda qarzlardan samarali foydalanish masalalari tadqiq qilingan. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, ishlab chiqarish xarajatlari tahlilining nazariy muammolari masalaning bir tomoni bo'lsa, ikkinchi tomoni uning amaliy jihatdan turli sohalarga mos kelishi hisoblanadi. Bu esa, ilmiy maqola mavzusining dolzarbligini belgilab beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ishida guruhlash, taqqoslash, analiz, sintez, induksiya, deduktiya va omilli tahlil usullari qo'llanilgan. Xususan, taqqoslash usuli korxonada faoliyatini tahlil qilishning eng asosiy usuli bo'lib, undan moliyaviy natijalar tahlilida ham foydalaniladi. Chunki taqqoslash asosida baholash uchun qo'llaniladigan har bir ko'rsatkich, har bir raqam, nazorat va prognoz xuddi shunday ko'rsatkich bilan taqqoslagandagina ahamiyatli hisoblanadi. Taqqoslash natijasida ishlab chiqarish xarajatlarini tizimli nazorat qilish va har tomonlama baholash imkoni bo'ladi. Guruhlash ayniqsa ishlab chiqarish xarajatlari tahlilida keng qo'llaniladigan usul hisoblanadi. Chunki xarajat tarkibini guruhlash asosida ularning xususiyatlari, asosiy jihatlarini e'tiborga olingan holda tahlil qilish, auditorlik tekshiruvlari sifatini oshishiga imkon beradi.

Ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilishda dialektik bilish usullari - analiz va sintezdan foydalaniladi. Mazkur usullar xarajatlar tarkibini baholash va tahlil natijalarini umumlashtirishda qo'llaniladi.

Omilli tahlil usuli ishlab chiqarish xarajatlari tahlilida qo'llaniladigan asosiy usul hisoblanadi. Chunki omilli tahlil usuli xarajat ko'rsatkichining

o'zgarishiga ta'sir qiluvchi har bir omillarni hisob-kitob qilishda foydalaniladi. Mazkur usulni qo'llash natijasida xarajatlarni kamaytirish va foyda hajmini oshirish bo'yicha ichki xo'jalik imkoniyatlarini aniqlash imkoni bo'ladi.

Tahlil va natijalar. Iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida korxonalarining barqaror faoliyatini ta'minlashda moliyaviy, moddiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanish dolzarb masalaga aylanadi. Bu vazifalarni hal etishning asosiy maqsadi ishlab chiqarilayotgan mahsulot tannarxini pasaytirish, uning sifatini yaxshilash va tovar bozoridagi raqobatdoshligini oshirishni ta'minlashdir.

Har qanday ishlab chiqarish jarayonida sarf xarajatlar bo'ladi. Aynan xo'jalik faoliyati davomida olinadigan yakuniy daromad bevosita ishlab chiqarilgan mahsulotga sarflangan xarajatlar miqdoriga bog'liq bo'ladi.

Iqtisodchi olim A. Karimov tahririda tayyorlangan darslikda: "Foyda moddiy ishlab chiqarish sohasida tadbirkorlik faoliyati jarayorida yaratiladi. U iste'molchiga sotilganda tovar bo'lib hisoblanadi"[3] deb yozilgan.

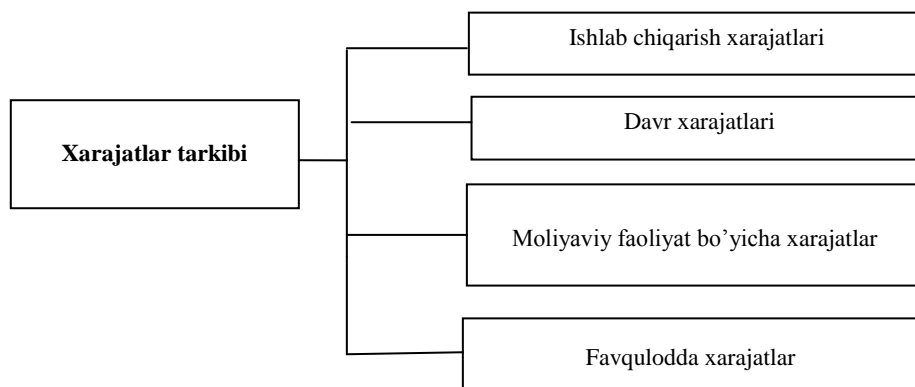
"Mahsulot (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish

va uni sotish bo'yicha xarajatlar tarkibi va moliyaviy natijalarni tarkib topishi haqidagi" Nizom[4] bo'yicha xo'jalik sybyektlari daromadi tarkibi quyidagilardan tashkil topadi: mahsulot sotishdan, asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar, moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlar hamda favqulodda-gi vaziyatlardan olingan daromadlar.

Xo'jalik yurituvchi subyektlarning faoliyati bevosita xarajatlar bilan bog'liq. Iqtisodchi olimlarning fikricha: "Xarajatlar – hisobot davrida iqtisodiy foydaning aktivlarning chiqib ketishi yoki ulardan foydalanish shaklini kamayishi, shuningdek, qatnashchilar o'rtasida kapitalning kamayishiga olib keluvchi majburiyatlarning yuzaga kelishidir"[5].

Iqtisodchi olimlar B.A.Xasanov va A.A.Xashimovlar tomonidan: "Xarajatlar mahsulotlarni ishlab chiqarish, tovarlarni sotish, ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan sarflarning puldagi ifodasidir"[6] deb ta'rif berilgan.

"Mahsulot tannarxiga kiritiladigan ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllanish tartibi to'g'risida"gi Nizom bo'yicha xarajatlar tarkibi quyidagicha bo'linadi (1-chizma).

1-chizma. Xarajatlar tarkibi

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Bugungi kunda amalda bo'lgan Nizomga muvofiq mahsulot (ish, xizmat)ni ishlab chiqarish xarajatlari tarkibiga kiradigan moddalar sirasiga o'zgarishlar kiritilgan. Mahsulot tannarxiga kiritiladigan xarajatlar tarkibini aniqlashdan maqsad:

1. Buxgalteriya hisobi shartida jami xarajatlar to'g'ri, da to'liq va aniq ma'lumotlarga ega bo'lish, korxonada faoliyatini rentabelligi va bozor iqtisodiyoti sharoitida raqobatbardoshligini aniqlash.

2. Mahsulot (ish, xizmat)lar tannarxini aniq hisob-kitobini qilish.

3. Mahsulot tannarxiga kiritilmaydigan xarajatlarni alohida tarkiblash va ularni moliyaviy natijaviylikka bog'lash.

4. Ishlab chiqarish xarajatlarini yuzaga chiqishi va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olish va nazorat qilish.

5. Soliq to'lanadigan bazani aniq hisob-kitobini yurtish va bu orqali ishlab chiqarish xarajatlari

hamda korxonada sarflarini boshqarishni tashkil etishdan iboratdir.

Iqtisodchi olim A. Shoalimovning fikricha: "Xarajat – bu mahsulotlarni ishlab chiqarish, tovarlarni sotish va xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq bo'lgan sarflarning puldagi ifodalanishidir"[7].

Iqtisodchi olim N.N. Selezneva va A.F. Ionovlar tomonidan[8] ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil etishning asosiy vazifalari quyidagi 2-chizmada ko'rsatilgan.

1-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, tahlil etilayotgan "G'alla-Alteng" aksiyadorlik jamiyatida bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajat 2020-yil boshida 82,82 tiyinni, 2020-yil oxirida esa 88,82 tiyinni tashkil qilgan holda 6 tiyinga yoki 7,24 foizga oshgan. Demak korxonada bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlar ko'payishiga sabab ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmini oshishi sabab bo'lgan.

Ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil etishning asosiy vazifalari
Ishlab chiqarish harajatlari dinamikasini o'rganish, o'zgarish sabablarini aniqlash
Ishlab chiqarish harajatlarini iqtisodiy elementi va kal'kulyatsiya moddalari bo'yicha bazis davriga nisbatan o'zgarishini aniqlash
Ish haqi, materiallar harajatlarini o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillarni hisoblash
Mahsulotning ayrim turlari bo'yicha harajat moddalarini o'zgarish sabablarini aniqlash
Tannarxni pasaytirish imkoniyatlarini aniqlash

2-chizma. Ishlab chiqarish xarajatlarini kompleks tahlil etishning asosiy vazifalari

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Korxonada 2020-yil oxirida 2020-yil boshiga nisbatan bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajatni 6 tiyinga oshishi hisobiga bo'yicha ortiqcha xarajatlarni sarf qilinishi 1558122786 ming so'mni

tashkil etgan. Buning hisob-kitobi quyidagicha amalga oshirilgan: $+6 \times 259687131 = +1558122786$ ming so'm.

1-jadval

«G'alla-Alteg» aksiyadorlik jamiyatida bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajatlar tahlili

T.r.	Ko'rsatkichlar	2020 yil boshi	2020 yil oxiri	Farqi (+,-)	O'sish sur'ati, %
1.	Mahsulot ishlab chiqarish tannarxi, ming so'm	197966578	230662325	32695747	116,5
2.	Mahsulot sotishdan sof tushum, ming so'm	239023335	259687131	20663796	108,64
3.	Bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajat, tiyin 1/2	82,82	88,82	6	107,24

Manba: «G'alla-Alteg» AJ moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisoboti ma'lumotlari asosida tuzildi.

Endi bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qiluvchi omillarni hisob-kitobini ko'rib chiqamiz qilingan xarajatlar hajmini o'zgarishiga ta'sir (2-jadval).

2-jadval

Bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlar hajmiga ta'sir etuvchi omillarni zanjirli almashtirish usuli orqali hisob-kitobi (Omillar balansi: +6)

Hisob	Almashtirish	Hisob formulasi tarkibiga kiruvchi omillar		Pirovard natija - Bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajat (1u/2u), tiyin	Oldingi hisobga nisbatan farq (+,-)
		Mahsulot ishlab chiqarish tannarxi	Mahsulot sotishdan sof tushum		
A	V	1	2	3	4
1	-	197966578	239023335	82,82	-
2	1	230662325	239023335	96,50	13,68
3	2	230662325	259687131	88,82	-7,68

Manba: «G'alla-Alteg» AJ moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisoboti ma'lumotlari asosida tuzildi.

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinishicha, tahlil obyektida Bir so'mlik mahsulot uchun qilingan xarajat 6 tiyinga ko'paygan. Bu o'zgarish quyidagi omillar ta'sirida sodir bo'lgan:

1 Mahsulot ishlab chiqarish tannarxi hajmini 32695747 ming so'mga ko'payishi natijasida bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlar 13,68 tiyinga ko'paytirgan.

2. Mahsulot sotishdan sof tushum 20663796 ming so'mga oshishi bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlarni -7,68 tiyinga kamaygan.

Shunday qilib, barcha omillar ta'siri natijaning umumiy o'zgarishiga teng: $13,68 + (-7,68) = +6$ tiyin.

Korxonada bir so'mlik tovar mahsuloti uchun qilingan xarajatlarni oshishi asosan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmini va unga mutanosib ravishda ishlab chiqarilgan mahsulotlar tannarxini oshishi hisobiga bo'lgan. Jamiyat kelgusida xarajatlarni kamaytirish bo'yicha kerakli tadbirlarni amalga oshirishi lozim. Bu esa o'z navbatida rentabellik ko'rsatkichlarini oshishiga imkon beradi.

Xo'jalik subyektlarida ishlab chiqarish xarajatlari auditi jarayonida mahsulotlar rentabellik darajasini tahlil qilish muhim masala hisoblanadi. Mahsulotlar rentabelligini tahlil qilishdan maqsad ishlab chiqarishni rekonstruksiya qilish, zamonaviy yangi texnikani joriy etish orqali mahsulotning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini pasaytirishdan iborat.

Mahsulotlar rentabelligi bir so'mlik sof tushumga to'g'ri keluvchi xarajat birligini ko'rsatadi. Ushbu rentabellik darajasini o'sishi mahsulot tannarxini pasayishi va mahsulot rentabelligini oshishidan dalolat beradi.

Iqtisodchi olimlar A.X. Shoalimov va Sh.I. Ilxamovlar[9] tomonidan mahsulotlar rentabellik darajasi quyidagicha aniqlanishi tavsiya qilingan:

Mahsulotlar rentabelligi = Mahsulotlarni ishlab chiqarish tannarxi / Mahsulotlar sotishdan tushgan sof tushum.

Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent S.P. Polevanovning fikricha, ishlab chiqarish xarajatlarini hisobi xo'jalik yurituvchi subyektlar ichki extiyojlari va tannarxni aniqlash uchun xizmat qiladi[10].

Korxonada barcha turdagi mahsulotlarni yuqori rentabellik bilan ishlashini ta'minlash maqsadida rentabelligi past va zarar keltiradigan mahsulotlar kelkulyatsiyasini chuqur tahlil etish talab etiladi.

Xulosa va takliflar. Mamlakatimizda iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarish xarajatlarining to'g'ri, o'z vaqtidagi buxgalteriya hisobini yo'lga qo'yish, auditorlik tekshiruvdan o'tkazish va tahlil qilish shuningdek, moddiy, mehnat hamda moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish ustidan qattiq nazoratni tashkil etish mahsulot tannarxini pasaytirishning eng muhim yo'llaridan hisoblanadi.

Auditorlik faoliyatida iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanish auditor uchun auditni har tomonlama sifatli o'tkazishga, audit riskini minimallashtirishga va korxonada faoliyati bilan bog'liq muammolarni aniqlashda hamda shunga mos ravishda mijoz uchun asosli takliflarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. Tahliliy amallarning samaradorligi ko'p ji-

hatdan usullarni to'g'ri tanlanishidan, ko'rsatkichlar tarkibini belgilashdan va tahlilni o'tkazish ketma-ketligiga bog'liq. Shu bilan birga tahliliy amallardan ichki auditorlik xizmati samaradorligini oshirishda foydalanilishi mumkin. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida xo'jalik subyektlari faoliyati barqarorligini oshishida moliyaviy intizomga rioya qilish asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bu esa albatta mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini to'g'ri sarflanishiga bog'liqdir. Aynan bir so'mlik mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil etilishi korxonalarda tejankorlikning yuzaga kelishida, ortiqcha chiqimlarni oldini olishda alohida o'rin tutadi. Mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini tahlil qilish ichki imkoniyatlardan foydalanishga hamda xo'jalik faoliyatini samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga imkon beradi. Shu boisdan ishda: "G'alla-Alteg" AJda mahsulot ishlab chiqarish xarajatlarini o'zgarishiga ta'sir qimluvchi omillarni hisoblash hamda ichki imkoniyatlar aniqlash hamda oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berildi.

Tadqiqotlar natijasida korxonada mahsulotlarni ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishning asosiy manbalari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- korxonaning ishlab chiqarish quvvatlaridan to'liq foydalanish asosida mahsulot hajmini oshirish;
- mehnat unumdorligini oshirish, xom ashyo va materillar elektr energiya, yoqilg'i, uskunalardan iqtisod rejimiga rioya qilgan holda foydalanish, unumsiz xarajatlarni bartaraf qilish, brakka yo'l qo'ymaslik hisobiga ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish.

Mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish imkoniyati ishlab chiqarish dasturi bajarilishini tahlil qilish orqali aniqlanadi. Mahsulot hajmining ortishi tufayli xarajatlarning o'zgaruvchan qismi (ishchilarning ish haqi, material xarajatlar va boshqalar) ortgan holda, xarajatlarning o'zgarimas qismi turgan holatda saqlanadi, shuning uchun tannarx pasayishiga erishiladi.

Xarajatlarni qisqartirish imkoniyati har bir xarajat modalari bo'yicha innovatsiyalarni qo'llash orqali, ish haqi, xom ashyo, material, energiyalarni qisqartiriliga erishiladi. Materiallar xarajatlarini qisqartirish rejalashtirilgan mahsulot hajmi bo'yicha material xarajatlarini pasaytirish rezervlari yangi texnologiya va boshqa choralarni qo'llash orqali aniqlanadi.

Mahsulot ishlab chiqarish hajmining oshirish imkoniyatlari bo'yicha qo'shimcha xarajatlar mahsulotning har bir turi bo'yicha aniqlanadi. Rezervlarni bunday tartibdagi hisob-kitobi mahsulotning har bir turi, imkoniyat chegarasida innovatsiya choralari bo'yicha ham alohida aniqlanishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tadqiqotlar natijasida ishlab chiqarish xarajatlari tahlili bo'yicha berilgan takliflarni amaliyotga

joriy qilish korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Mazkur tavsiyalarni korxonaning amaliy faoliyatida qo'llanishi moliyaviy holatiga aniq tashxis qo'yish, samaradorlikni oshirish, ularning raqobat-

bardoshligini ta'minlash, bankrotlik holatini oldini olish, moliyaviy salohiyatini ko'tarish va moliyaviy barqarorligini ta'minlash imkonini beradi deb hisoblaymiz.

Manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3946-son qarori. 2018 yil 19 sentyabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son qarori. 2020 yil 24 fevral.
3. Karimov A.A. va boshqalar. Buxgalteriya hisobi. Darslik.-T: Sharq, 2004.
4. Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizom. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. 5.02.1999 №54 son.
5. Vahabov A., Ishonqulov N., Ibrohimov A. Darslik. Moliyaviy va boshqaruv tahlili. –T.: Iqtisod-moliya 2013.
6. Xasanov B., Xashimov A. Boshqaruv hisobi. Darslik. –T.: Cho'lpon, 2013. -23 b.
7. Shoalimov A.X., va boshqalar. Iqtisodiy tahlil. O'quv qo'llanma. –T.:Lesson-press, 2016.
8. Selezneva N.N., Ionova A.F. Finansoviy analiz. Uchebnik. –M.: Infra-M, 2017.
9. Shoalimov A.X., Ilxatov Sh.I., Tojiboyeva Sh. A. Iqtisodiy tahlil. Darslik. –T.:Sano-standart, 2017. -114 b
10. Поленова С.П. Взаимосвязь производственных затрат в управленческом и финансовом учете. Управленческий учету 8(224) 2008.
11. Aryantini S. & Jumono S. (2021). Profitability and value of firm: An evidence from manufacturing industry in Indonesia. Accounting, 7(4), 735-746. <http://leeds-faculty.colorado.edu/jere1232/Harrigan%20and%20Wing%20Corporate%20Renewal%20SI.pdf>.